

ATATÜRK DÖNEMİNDE İKTİSADİ ARAYIŞLAR - EYLEMLER - OLAYLAR

Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN
İ.Ü. İktisat Fakültesi
İktisat Bölümü Başkanı

Cumhuriyet döneminin iktisat politikaları ve ulaşılan sonuçlar üzerinde sağlıklı bir yorum ve değerlendirme yapabilmek için, düşünce ve eylem plânında ortaya çıkan gelişmeleri belirtmek gerekli ve zorunludur. Çünkü, bu gelişmeler, tüm dönem boyunca iz bırakmış, etkileri daima hissedilmiştir. Ancak, bu yazımızda 1940 yılına kadar ortaya çıkan gelişmeleri ele alacağız. Bunların başında da İzmir İktisat Kongresi vardır.

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

İzmir İktisat Kongresi'nin açılış tarihi 17 Şubat 1923'tür. Dikkat edilirse henüz Cumhuriyet ilân edilmemiş, Lozan Anlaşması imzalanmamıştır. Savaş meydanında kazandan zaferin üzerinden de sadece beş ay geçmiştir.

Kongrenin geniş çaplı olması düşünülmüş ve toplumu oluşturan kat'ların katılması öngörülmüştür. Bu katılmayı gerçekleştirmek için, her ilçe'den, düzenlenen yönetmelik uyarınca sekiz kişi gönderilmesi benimsenmiştir. Sekiz kişinin oluşması şöyledir: Bir tüccar, bir sanatkâr, bir işçi, bir şirket, bir banka ve üç çiftçi temsilcisi.

Seçimlerde servet rol oynamayacaktır. Kongre iki hafta sürmesine karşın ilk elde bir hafta süreceği ve alınacak kararların toplu biçimde Büyük Millet Meclisi'ne ve Hükümete sunulması öngörülmüştür.

Kongrenin toplanacağı yer olarak, ikinci kondon'da bulunan ve eski Osmanlı Bankası depoları olan Hamparsomyan mağazaları seçilmiş ve düzenlenmiştir.

Kongrenin açılmasından önce aynı binada bir "İktisat Sergisi" oluşturulmuştur. Burada ülkenin tarım ve sanayi ürünleri tanıtılmış ve halkın yararına sunulmuştur.

Kongreye katılan 1135 temsilciye, salonda belirli yerler ayrılmıştır. Bayındırlık sorunu; Bankalar, şirketler, işçinin durumu, gümrük sistemi ve Avrupa'da eğitim sorunları, kongrenin inceleyeceği ana konulardır.

Kongre, çalışmalarına üç açış konuşmasıyla başladı. İlk konuşmayı bizzat Atatürk yaptı. İkinci konuşma İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, üçüncü konuşma kongre başkanlığına seçilen Kâzım Karabekir tarafından yapıldı.

Yeni Türkiye'nin iktisat politikasını belirleyecek ve iktisadi kalkınmasını sağlayacak önerilerin saptanması için toplanan kongrenin önemini ve anlamını Atatürk açış konuşmasında ortaya koyarken şöyle diyordu.

"İlk kez, böyle bir kongre toplanıyor. Ülkenin ihtiyacını, ulusun yeteneğini ve kudretli dünya ekonomisi organizasyonu göz önünde tutularak gereken önlemleri saptamalısınız."

Atatürk'e göre, halkın dertlerini bizzat halkın ağızından dinlemek, halkın özelemlerini ülkeyi tanıyan halk temsilcilerinden işitmek, doğru yolun çizilmesinde temel olmalıdır:

"Sizler doğrudan doğruya ulusumuzu temsil eden halk sınıflarının içinden ve onlar tarafından seçilerek geliyorsunuz. Bu nedenle, ülkemizin durumunu, ihtiyacını, ulusumuzun elemlerini ve emellerini yakından ve herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyebileceğiniz önlemler, halkın diliyle söylenmiş sayılır ve halkın sesi Hak'kın sesidir."

Ayrıca, Atatürk, ısrarla ayrıcalık taşıyan yabancı şirketlerin millileştirilmesi üzerinde duruyor, gayrimeşru rekabeti besleyen kapitülasyonlara son vermenin gerektiğini söylüyor. Ve böylece ulusal görüşü iktisat siyasetine temel yapma zorunluluğunu açıklıyordu.

Erzurum Kongresi, nasıl ulusal misak ve ulusal egemenliğe dayanan rejimi kurmuşsa ve bu nedenle tarihteki yüce yerini almışsa, İzmir İktisat Kongresi de :

"Gerçek kurtuluş demek olan iktisadi gelişme ve kalkınmanın ilkelerini saptayacak bir kongredir: Tarihe öyle geçecektir."

Karma iktisat sözünü ilk defa dile getiren İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, iktisadın önemini ve ülkenin içinde bulunduğu gerçeği keskin biçimde vurguluyordu: "Görünüşte ülke bizimdi. Fakat aslında Türkiye iktisaden bizden çok yabancıların ülkesi, bir sömürgesi idi." Başta Atatürk, yeni yönetici kadronun tam duyarlılık gösterdiği ulusal egemenliği, iktisadi egemenlikle özdeşleştiren Mahmut Esat, dosdoğru şöyle diyordu: "Ben ulusal egemenliği ulusal iktisat egemenliği olarak anlarım."

Üçüncü konuşmanın sahibi, kongre bakanı Kâzım Karabekir'dir. Yaptığı konuşmada dikkati çeken bir taraf yoktur. Daha doğrusu, Atatürk'le arasındaki mesafeyi sergileyen bir belgedir, denebilir.

17 Şubat 1923 tarihinde açılışı yapılan kongre, 4 Mart'ta, çeşitli kararlar dışında, genel nitelikli bir "İktisat Misakı'nı kabul ederek çalışmalarını bitirdi.

Kongrenin kabul ettiği iktisat misakından binlerce basılmış, ülkenin her köşesinde ve özellikle köylerde halka anlatmak için her dükkanda asılması, camilerde okunması, çıkacak her kitabın ilk sayfasında yer alması istenmiş ve bu istek büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir.

İktisat Misakı, 12 maddeliktir. Çocuksu ve biraz da saf ifadelerin yer aldığı Misak, genel olarak iktisadi ilkelere çok bir özlem'i dile getirdiği izlenimi uyandırmaktadır. Örneğin, Türk halkının tahribat yapmadığı, çok çalıştığı; hırsızlık, yalancılık, iki yüzlülük ve tembelliği düşman saydığı; mikroptan, pis havadan, salgından ve pislikten çekindiği; bol güneş ve temiz havayı

sevdiği gibi ifadeier 12 maddelik Misak'ın büyük kısmını oluşturmaktadır.

Kongreye katılan dört grubun önerileri zaman zaman oldukça uzun tartışmalara neden olmuş ve kongrenin onayına sunulmuştur. Nihai metinde, grupların ileri sürdükleri öneriler içinde reddedilenler bile, muhalif oyların açıklanmasıyla birlikte yer aldı.

"Sanayi grubunun iktisat esasları" olarak kongrenin aldığı bazı kararlar şöyle toplanabilir :

- Koruyucu gümrük vergileri yoluyla sanayiin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara muafiyet tanınması,
- Sanayiin teşvik edilmesi,
- Ulaştırımda ucuz tarifelerin uygulanması,
- Sanayicilere kredi olanaklarının arttırılması ve kolaylıklar tanınması;
- Sanayi için gerekli eleman yetiştirilecek teknik okullar açılması.

- **Tüccar grubu için başlıca kararlar :**

- Bir ana ticaret bankası kurulması,
- Borsaların millileştirilmesi,
- Cuma günleri herkesin tatil yapması,
- Tekelçiliğe karşı mücadele,
- Kömür üretiminin dış rekabetten korunması,
- Hipotek karşılığı kredi verilmesi,
- İktisat öğretiminin yaygınlaştırılması,
- Haberleşme hizmetlerinde gecikmelerin önlenmesi,
- Ticaret ataşelikleri kurulması,

- **Çiftçi grubu için başlıca kararlar :**

- Aşar'ın kaldırılması,
- Tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması,

- Reji'nin kaldırılması,
- Tarımsal kredinin düzene sokulması,
- Yol vergisi gelirinın şose yapımına harcanması,
- Orman köyleri ile ilgilenilmesi,
- Hayvan hastalıklarıyla mücadele,
- Göllerde balık üretilmesi,
- Tarım alet ve makinalarının standartlaştırılması,
- Tamir atölyeleri kurulması,
- Pratik tarım derslerinin okul programlarına konması,
- Yüksek öğretim görenlerin bir süre köylere gönderilmesi,
- İşçi grubu için başlıca kararlar :
  - Amele yerine işçi denilmesi,
  - Çalışma süresinin sekiz saate indirilmesi,
  - 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmaması,
  - Gece çalışmalarında çift ücret ödenmesi,
  - En az ücretin belediyelerce saptanması,
  - Ücretin para olarak ve gününde ödenmesi,
  - Hastalık nedeniyle çalışmayan işçinin ücret alması,
  - Kaza ve hayat sigortası kurulması,
  - Hammaddenin işlenmeden ihraç edilmemesi,
  - Milletvekili ve belediye seçimlerinde mesleki temsil ilkesinin uygulanması,
  - İşçi çocuklarının geceli okullarda bedava okutulması.

AŞAR'IN KALDIRILMASI :

İmparatorluk zamanından kalma aşar, köylüye çok ağır gelen bir vergiydi. Üstelik devletin vergiyi bizzat toplaması yerine, açık arttırma ile "Mültezim" denen araçlara toplatması, vergi yükünün daha da ağırlaşması sonucunu doğuruyordu. Devlet ge-

lirleri içindeki payını Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın % 22, Şevket Süreyya Aydemir'in % 25, Enver Ziya Karal'ın % 40, olarak hesaplandığı "aşar" 17 Şubat 1925'te kaldırılmıştır. Bu kararlar toprak sahibi köylülerin bütçedeki payı % 40'tan % 10'a inmiş ve büyük çaplı vergi indirimi sağlanmıştır. Aşar'ın bıraktığı boşluğun doldurulması için de tütün, alkol ve kibritten alınan dolaylı vergiler yükseltilmiş ve arazi vergisi konulmuştur.

DEVLETÇİLİK ÖNCESİ GELİŞMELER :

Gerek zaman, gerek geniş bir kadro ile toplanması açısından İzmir İktisat Kongresi, temelleri atılmakta olan yeni Türkiye için anlamlı ve önemli bir aşama sayılmak gerekir. Bir ölçüde çiftçi grubunun ve fakat özellikle İstanbul tüccarının etkisi altında olan ticaret grubunun damgasını taşıyan iktisat kongresindeki öneriler ve kararların genel ve dilek nitelikli olduğunu söylemek mümkündür.

Sanayinin teşvik edilmesi, üreticinin, ihracat ticaretinin ve işçinin korunması ve demiryollarının genişletilmesi, doğrultusunda ana isteklerin toplandığı kongre, yeni Türkiye'nin 1931'lere kadar sürecek döneminin iktisat politikasını büyük ölçüde oluşturmuş ve yönlendirmiştir. Bu yönlendirmede liberal unsurlar ağır basmış, devletin genellikle bizzat yapması değil, devletin her alanda ekonomiyi, özellikle sanayii desteklenmesi istenmiştir.

Kongreden kaynaklanan yönlendirme sonucu, birçok kurumsal ve yasal önlemler alınmış ve uygulanmaya konmuş böylece ülkenin fakirliği yenmesi beklenmiştir.

Şimdi de bu gelişmelerin tablosunu kısa çizgilerle belirtmeye çalışalım :

- İş Bankası'nın (1924); Türkiye Sanayi ve Maden Bankası'nın (1925) kurulması ve bu bankanın Devlet Sanayi Ofisine (1932) ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'na dönüşmesi (1932).

- Uzun hazırlıklardan sonra "Gümrük Tarife Kanunu" nun yürürlüğe konması (1929). Bu, yeni Türkiye'nin önemli aşamalarından biri sayılmak gerekir. Lozan Anlaşmasına ek olarak hazırlanan "Ticaret Mukavelesi Antlaşması" gereğince 6 Ağustos 1929 tarihine kadar 1 Eylül 1916 yılında yürürlüğe giren gümrük tari-

fesinin uzatılması kabul edilmişti. Bu nedenle gümrük tarifeleri alanında beş yıl süreyle herhangi bir değişiklik yapma durumu söz konusu değildir. Ancak, bu kısıtlama 1929 yılının Ağustosunda son bulduktan sonra, iç sanayii himaye edebilecek yasal olanaklar doğmuş ve uygulamaya geçebilmiştir.

- Yabancı esham ve tahvil işlemlerini Maliye Bakanlığı iznine bağlayan ve Türkiye'de ilk döviz kontrolünü getiren "Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları" Kanunu'nun çıkarılması (1929).

- Türk parasını koruma amacıyla esham, tahviller ve işlemleri hakkında Bakanlar Kurulu'nu her türlü önlem almaya yetkili kılan "Türk parasının kıymetini koruma hakkında Kanunun kabulü (1930). Bu yasa gereğince, ilk olarak ithalat lisans ve kon-tentjanlara bağlandı. Ve dışarıya para çıkartma yasaklandı.

- Para piyasasını düzenlemek, hazine işlemlerini görmek, hükümetle birlikte çalışarak para istikrarını sağlayacak önlemleri almak ve iskonto oranlarını saptamak görevleriyle yükümlü Merkez Bankası'nın Kanunu'nun kabulü (1930).

- İhracata verilen önem nedeniyle yurt içinde ve yurt dışında satılacak malların denetim görevini hükümete veren "Ticarette Tağışın Men'i ve İhracatın Murakabe ve Korunması Hakkında Kanun" çıkarılması (1930).

- Yeni kurulacak özel teşebbüsler ve maden işletmelerine büyük avantajlar sağlayan "Teşviki Sanayi Kanunu" (1927). 25 yıllık yürürlük süresi verilen bu yasa ile, parasız arazi verilmesi, hammadde, makine ve donatıma tanınan gümrük bağışıklığı, belediye resim harçlarından ve kazanç vergisinden bağışıklıklar gibi önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Ayrıca, devlet, belediyeler ve özel idareler ile bunlara ait işlemler ve bu yasadın yararlanan diğer kuruluşlar, ihtiyaçlarını benzeri ithal mallarından % 10 yüksek de olsa, yerli mallar ile gidermek zorundadırlar. Bir diğer önemli kolaylık da, sanayi teşebbüslerinin kurulmasında gerekli şeylerin (Makine, alet, inşaat malzemesi gibi) Türkiye içinde demir ve deniz yollarında % 30 indirimli taşınmasıdır.

ÂLİ İKTİSAT MECLİSİ

Danışma niteliği taşıyan ve Türkiye'de "İktisadi gelişmeyi hızla sağlamak ve bu konuda beliren güçlükleri giderme olanak-

larını aramak amacıyla onursal başkanı başbakan olan Âli İktisat Meclisi, 1927 yılında kurulmuş ve 24 üyeden oluşmuştur. Altı ayda bir 15 gün için toplanan ve gündemi başkanlıkça saptanan meclisin ilginç bir bileşimi vardır. Onbir iktisatçı, iktisatla ilgili kurumlardan oniki uzman ve bir de Silahlı Kuvvetler'den gelen temsilci ile oluşan Âli İktisat Meclisi, yatırım gücü olmamasına karşın düşünce ve davranış olarak çok önemli bir girişimdir. Aslında, meclise verilen görevler de çok dikkat çekicidir.

- Hükümetçe hazırlanacak iktisadi kanun ve tüzük tasarıları hakkında görüş vermek;

- İktisadi mevzuatta gerekli görülen değişiklikleri gerekçeli öneriler halinde hükümete sunmak;

- İktisadi ihtiyaçlar hakkında araştırmalar yapmak;

- Çeşitli iktisat akımlarını inceleyerek Türk ekonomisi ile ilgilerini ve Türkiye'ye etki derecelerini araştırmak;

1935 yılında kaldırılan Meclis'in raporları devrin ekonomisini ve sorunlarını incelemek isteyenler için, önem derecesi ön sırada yer alan kaynaklardan sayılmak gerekir.

İKİNCİ SANAYİ KONGRESİ

Ulusal sanayimizin gelişme yollarını aramak ve göstermek amacıyla, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin daveti üzerine 22 Nisan 1930 tarihinde toplanmıştır. 1923'den beri güdülen politikanın istenilen sonuçları vermemesi ve özellikle 1929 yılında dünyayı saran büyük iktisadi bunalımın patlak vermesi, temelden değişik bir tutumun ele alınmasını zorunlu noktaya getirmiştir. Yeni bir politikanın uçları görünüyordu. Türk sanayinde,

- Hammadde ihtiyacı,

- Sermaye ve kredi sorunları,

- Vergi sorunları,

- Teşviki Sanayi Kanunu,

- Sanayi eğitimi,

- Rasyonalizasyon ve standardizasyon sorunları,

- Ulaştırma sorunları

gibi sorunların ele alındığı kongre, Türkiye İktisat Kongresi'ne oranla çok daha yüksek sınıai nitelikli bir görünüm sahibidir. Yakın geleceğin birçok karar ve uygulamaları, kongrenin verdiği sonuçlardır. Asıl önemlisi, bir politika değişikliğinin ciddi habercisidir.

Geçirilen süre ve yeni koşullar devletin destek olması yerine devletin bizzat yapmaya yönelmesini zorunlu kılıyordu. Denebilirdi ki, yakın geleceğe ait gündemin ilk maddesi belirlenmişti.

Sanayi kongresinin hemen ardından hükümetin hazırladığı 21 Mayıs 1930 tarihli iktisadi programın, Büyük Millet Meclisi'ne sunulması, politika değişikliğinin somutlaşan ilk göstergesi sayılabilir. Meclis'e sunulan iktisadi programın girişinde, devletin ekonomiyeye müdahale etmesi, ekonomiyeyi düzenleyici rolünü yüklenmesi açık olarak belirtilmekteydi.

DEVLETÇİLİK

1923 tarihli İzmir İktisat Kongresi'ni izleyen yıllarda, devlet ekonomiyeye önemli ölçülerde karışmadı ve "liberal" denebilecek bir politika uygulaması eğilimi ağır bastı. Ancak, 1929 büyük dünya iktisadi bunalımının ortaya çıkışı "Devletçilik" denilen yeni politikanın oluşmasını hızlandırmış ve 1933'lerde liberal politikadan uzaklaştırılmıştır. Glasnack'in deyişiyile, "Ülkenin ekonomik gelişmesini ve bağımsızlığını güvenceye almak, kapitalist sanayileşmenin acılarıyla dolu tipik yolunu kısaltmak" için, devletçilik adını verdikleri bir "devlet sanayileşme programı" kabul edildi.

Y. N. Rozaliev'in de söz ettiği Türk Hükümetinin 1937 yılında yayınlanmış olduğu "Sanayileşme Yolunda Türkiye" adını taşıyan kitapta, iki dönem ayrılmakta ve 1923-1933 yıllarını kapsayan süre, sanayide özel kesimin en çok teşvik edildiği "Liberal İlerleme" olarak nitelendirilmektedir. Bu, ilk dönemi oluşturur. 1933'ten sonraki yıllar ise, devletin etkin müdahalesinin yer aldığı ikinci dönemdir ve bu dönem "birinci dönem boyunca özel sermaye ve özel girişimin örgütlenme olanağına sahip bulunmadığı kilit sanayi alanları" oluşturulması yönünden birinci dönemden farklı bir kimliktedir. Resmi görüşü yansıtan kitap, yeni dönemin farklı kimliğini şöyle açıklar :

"Bu andan başlayarak devlet, tarafsız koruyucu konumunu önceki dönemin belirleyici niteliği olan liberal ve biraz da kararsız siyasetini terketti; özel mülkiyete destek olarak ve bir bölümüyle de ülkenin sınai donatımının sağlanmasını kendisi üstlenerek, kararlı biçimde" yeni siyasetin uygulanmasına geçti.

"Devletçilik" adı verilen yeni iktisat politikasının ilk tanımı, Atatürk'ün onayından geçen, Afet İnan'ın 1930 tarihli, "Vatan-
daş İçin Medeni Bilgiler" kitabında yapılmıştır. Buradaki tanımda "İlimli Devletçilik" deyiimi kullanılmış, daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nın 7.9.1931 tarihli kararıyla ortaokullar için ders kitabı olarak kabul edilen baskısında "İlimli" kelimesinden vazgeçilerek "Devletçilik" şöyle açıklanmıştır :

"Bizim izlediğimiz devletçilik, bireysel emek ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde ulusu gönence ve ülkeyi bayındırlığa erdirmek için ulusun genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde özellikle iktisadi alanda devleti fiilen ilgilendirmektedir."

Bu tanımlama Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 programında aynen yer almış, sadece sondaki "devleti fiilen ilgilendirmektedir." deyiimi "ilgilendirmek önemli esaslarımızdandır" biçiminde yazılmış; 1935 programında ise, devletçiliğin tanımı şöyle yapılmıştır; "Ulusal tarihimizin zorunluluklarına, ülkeyi hızla kalcındırmak gereksinmesine ve ulusumuzun yaşama koşullarının toplumsal adalet ve toplumsal güvenlik içinde yükseltilmesi gereğine dayanan bir iktisat ve toplum ilkesidir."

İKTİSADİ KALKINMADA DEVLET MÜDAHALESİ :

PLÂN VE İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ

Sanayileşmesini ve iktisadi kalkınmasını hem en etkili, hem de en hızlı biçimde gerçekleştirebilmek için "devletçilik" ilkesinin kabul edilmesinden sonra, devletin bizzat girişimci olarak iktisat ve sanayi alanına atılması gerekiyordu. İktisadi Devlet Teşekkülleri yoluyla bir kamu kesimi oluşturmak, devletin müdahalede bulunabilmesi için kullanacağı en büyük aletti. Mustafa Ay-san'ın deyişyle, "Devletçilik İlkesinin uygulama biçimini oluşturan İktisadi Devlet Teşekkülleri'dir."

Atatürk'ün sürekli yakından ilgilendiği ve güvendiği İktisadi Devlet Teşekkülleri, kalkınmanın ve sanayileşmenin öncüsü ve asıl önemlisi itici gücü olmak niteliğine sahip kdmıştır. Yatırım ve finansman kuruluşları durumundadır. Ancak kendilerine yaşamsal bir önem verilen iktisadi devlet teşekküllerinin nasıl, nerelerde ve hangi önceliklere ağırlık verilerek kurulması gerektiğinin bilinmesi, gelişigüzel veya elyordamıyla değil, belirli bir düzen içinde gerçekleştirilmesi zorunluluğu açıktır. Devletin bizzat yürüteceği girişimciliğini ve bu alandaki itici gücünü plânsız yürütmesi bekienemezdi.

Planlama düşüncesinin uygulama alanına geçişi, beş yıllık sanayi plânlarıyla sağlanmıştır. Birinci beş yıllık sanayi plânı 9 Ocak 1934 yılında açıklanmış, tam olarak diyebileceğimiz uygulanması üç yıl sürmüştür. Bu nedenle ikinci beş yıllık sanayi planının hazırlanması 1937 yılındadır.

Afet İnan'ın dediği gibi, "Atatürk ülke kalkınmasının planlı çalışma ile başarılı olacağına inanmış ve bunu kendi döneminde uygulattırıştır." Hazırlanan sanayi plânlarıyla yakından ilgilendiği, hatta satır satır okuyup düşüncelerini belirttiği, yayınlanan tarihsel belgelerde, açıkça görülmektedir.

Bundan sonra, ancak 1960'lı yılları izleyen plânlı dönemde, Devlet Plânlama Teşkilâtı kurulmuş, çağdaş anlamda beş yıllık kalkınma plânları hazırlanmış ve uygulanmaya konmuştur.

YENİ İKTİSAT POLİTİKASI

1923 yılından itibaren uygulanan iktisat politikası, bazı olumsuz gelişmelere karşın, istenilen düzeye ulaşmaktan uzak kaldı. Devletin bizzat yapmasından çok, devletin desteklemesiyle biçimlenen iktisat politikasında, liberal olarak adlandırılabilir bir ortamda özel kesimin ekonomiyi kalkındırma yükünü taşıyamayacağı anlaşılmıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasını, belki de doğal karşılamak gerekir. Az gelişmiş bir ülkenin bütün nitelik ve özelliklerine sahip ve tükendirici bir savaştan çıkmış bir ekonominin çeşitli darboğazlar ve yetersizlikler içinde olması kaçınılmazdır. Olumsuz iç iktisadi yapısı yanında ve buna ek olarak iç siyasetteki yeni gelişmeler ve büyük çaplı dış etkenler iktisat politikasında keskin sayılabilecek bir değişikliği oluşturmuş ve hızlan-

dırmıştır. Bu yeni oluşumu ve hızlandıran nedenleri toplamakta yarar vardır:

- Lozan Antlaşmasının gerektirdiği sınırlamalar yerli sanayi 1929 yılına kadar gümrükler yoluyla koruma altına almak olanağını vermiyordu. 1929 yılına yaklaştıkça, ithalat eğiliminin artmasının ve özellikle bu artışta tüketim maddelerinin büyük yer tutmasının, ekonominin harekete geçmesini engellemekte etkili olduğunu kabul etmek gerekir.

- Ekonominin, uzun yılların gelir ve tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan sermaye birikiminin çok kısıtlı oluşu, hem özel kesimin büyük çaplı yatırımlara girişmesini, hem de devletin bu girişimleri kolaylaştıracak altyapı yatırımlarının yapmasını büyük ölçüde sınırlıyordu.

- Vasıflı işçi ve teknik eleman yetersizliği yanında bizzat müteşebbis tipinin hemen hemen olmaması da önemli kısıtlamaydı. Bütün bu yetersizliklerin ve darboğazların oluşturduğu ortam içinde dönem sonuna doğru dünyayı sarsan 1929 bunalımının ortaya çıkışı, hızla yayılışı ve olumsuz etkilerinin Türkiye'ye yansımaları yeni bir iktisat politikasının benimsenmesini hem kolaylaştırmış, hem de zorunlu kılmıştır.

Bir ülkenin gerek insanca yaşaması, gerek uluslararası alanda onurlu yerini tutabilmesi, iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesine bağlıdır. Ayrıca, zaman unsurunu hesaba katmaksızın gerçekleştirilecek bir iktisadi kalkınma da artık sözkonusu değildir. Bir başka deyişle, iktisadi kalkınma hem sağlanacak, hem de asıl önemli olan, hızlı biçimde sağlanacaktır. Dünyanın değişen koşulları, geniş bir zaman diliminde kalkınmayı başarmayı günümüz az gelişmiş ülkelere anlamsız kılmaktadır. Yalnız kalkınmak değil, hızla kalkınmak önemlidir. Zaman açısından sabırsızlık, çağımızdaki az gelişmiş ülkelerin tipik niteliklerinden biridir.

Yeni Türkiye'nin de sorunu hızlı bir kalkınmadır. Az gelişmiş bir ülkenin hızlı kalkınmasında devlet müdahalesi, kesin bir zorunluluk taşır. Bu konuda hemen bütün iktisatçılar ortak bir kaynağa sahiptir.

1937 yılının 5 Şubatında bir ilke olarak Anayasa'da yer alan devletçilik ve uygulama aleti İktisadi Devlet Teşekkülleri, Türkiye'nin kendine özgü koşullarının ve dünya iktisadi bunalımının

birlikte yarattığı olumsuz ortama karşın ülkede sanayileşme hareketini başlatmayı başaramıştır. Ayrıca, özellikle sanayi alanında sağlanan bu belirli atılım, istikrarlı denilen bir ortamda gerçekleştirilmiş, enflasyona başvurulmamıştır.

KAYNAKLAR

- Afet İnan : Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı, 1972.
- Afet İnan : Tarihten Geleceğe, 1974.
- Afet İnan : Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, 1930.
- Afet İnan : Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı, 1973.
- Aysan, Mustafa A. : Atatürk'ün Ekonomi Politikası, 1980.
- Derin, Haldun : Türkiye'de Devletçilik, 1940.
- Ergin, Feridun : K. Atatürk, 1978.
- Ergin, Feridun : Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi, 1977.
- Glasneck, Johannes : Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye (Çev.) 1976.
- İlkin, Selim : (Derleyen) Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar, (Ortadoğu Teknik Univ., Gelişme Dergisi, 1978, Özel Sayısı), 1979.
- Karal, Enver Ziya : Atatürk'ten Düşünceler, 1956.
- Ökçün, A. Gündüz : Türkiye İktisat Kongresi, 1923, İzmir 1971.
- Rozaliyev, Y.N. : Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri 1923-60 (Çev.) 1978.
- Tekeli, İlhan, İlkin, Selim : 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, 1977.
- Ülken, Yüksel : Atatürk ve İktisat, 1984.